

Без права повернення. Дикі паростки. Книга 2

КУПИТИ

Нове ім'я в сучасній українській психологічній прозі!

Дикі паростки. Продовження

1960 рік. Брати Петро і Семен Луцики звільнилися з таборів ГУЛАГу, проте й далі скніють у спецпоселенні в Сибіру як «мінусники». Прагнучи повернутися на батьківщину, до дружини Сабіни та дітей, Петро з двома товаришами вирішують утікати. Однак спроба втечі виявилася невдалою. Чи міг Семен зрадити й підставити брата, адже поміж чоловіками задовнена недовіра?

А тим часом у Гусятині з вини Семенової дружини, акушерки Степанії, гине дитина члена партії, і, щоб порятувати себе, жінка перекладає провину на Сабіну...

Однак прийде час кожному віддавати борги, розплачуватися за скоєне чи навпаки — повертати втрачене. Час справедливості і спокути...

ОЛЬГА САЛІПА

БЕЗ ПРАВА ПОВЕРНЕННЯ ДИКІ ПАРОСТКИ

КНИГА 2

КСД

Від переможниці конкурсу
«КОРОНАЦІЯ СЛОВА»

КНИГА 2

ОЛЬГА САЛІПА

БЕЗ ПРАВА
ПОВЕРНЕННЯ
ДИКІ ПАРОСТКИ

РОМАН

ХАРКІВ
2023 **КСД**

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2023

ISBN 978-617-15-0221-5 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Цикл «Дикі паростки» Книга 2

Саліпа О.

С16 Без права повернення : роман / Ольга Саліпа. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. — 368 с.

ISBN 978-617-15-0020-4

1960 рік. Брати Петро і Семен Луцики звільнилися з таборів ГУЛАГу, проте й далі скіють у спецпоселенні в Сибіру як «мінусники». Прагнучи повернутися на батьківщину, до дружини Сабіни та дітей, Петро з двома товаришами вирішують утікати. Однак спроба втечі виявилася невдалою. Чи міг Семен зрадити й підставити брата, адже поміж чоловіками задовнена недовіра?

А тим часом у Гусятині з вини Семенової дружини, акушерки Степанії, гине дитина члена партії, і, щоб порятувати себе, жінка перекладає провину на Сабіну...

Однак прийде час кожному віддавати борги, розплачуватися за скоєне чи навпаки — повертати втрачене. Час справедливості і спокути...

УДК 821.161.2

© Саліпа О. І., 2023

© Depositphotos / Santiaga, santi0103, alex.stemmer, remik44992, обкладинка, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2023

*Тим, кому після розлуки довелося вчитися бути разом
знову*

1. Петро й Семен Луцики: пекучі вітри Сибіру

1960 рік

«Я навіть не знаю, як описати тобі все те, що бачу навколо. Тут ніби всі і свої, і не дуже. Люди колись табірні, на виселенні, багато українців. Часом прокинешся вранці, чуєш, як сіно пахне, як вогонь у печі палахкотить. Здається, ніби вдома. А розплющиш очі — сніги, сопки, сірі чоловіки й жінки, сірі діти, що ніби відбувають своє життя. Як термін. Мученики».

— Пишеш? — заглянув до кімнати Семен і криво посміхнувся. — І не набридло тобі. Стільки років.

Петро відвів очі. Чи має йому бути соромно за вірність? Більше року, як вийшов за ворота табору, нібито й на волю, а ні — у спецпоселення. Сказано — працуй, живи, але тут, під пильним оком. Відтоді двічі на місяць Петро сідав за короткий і поїдений шашелями стіл і писав. Старанно виводив букви, розставляв коми і крапки. Його Сабіна не абихто, а вчителька. Помилку не пробачить. Писав про все й ні про що. Бо всього розказати не міг, а дечого й не хотів.

— Цікаво, чи вона так само тебе чекає ці п'ятнадцять років, — хмикнув Семен.

Петро зміряв брата важким поглядом.

Нікому не розказував, що при лампі писав не тільки листи. Як мала дитина, ховав дрібно помережаний рядками зошит із власними думками та історіями. Було й віршів трохи. Чи наважувався назвати його книжкою? Ні, ніколи. Писав не для когось, а для себе. Може, для синів, якщо раптом схочуть дізнатися, як жив їхній тато. А чужим людям до того зошита зась. Хоч за ту писанину і прозивали його тут Письменником, але сам себе таким не вважав.

Листи від Сабіни приходили вчасно. Двічі на місяць. Писала йому так само, як і він їй. Про все й ні про що. Надсилала фотокартки дітей, а Петро дивився на них і не впізнавав. Не його то були хлопці. Його

маленькі, а ці вже чоловіки. Чужі, хоч і на нього схожі. Інша річ — Наталка: так і лишилася маленькою дівчинкою, ніби в тих таборах Норильська її засушило на роки. Навіть тепер, коли стала зовсім уже дорослою жінкою, мала дитинний вигляд. Наталка теж жила в Сибіру, у так званому спецпоселенні. З табору вийшла раніше, ніж батько: помогли юні роки. Ще два роки тому їй відмінили режим спецпоселення, але так там і лишилася: боялася кудись рушити. Кілька разів навіть змогла приїхати до батька. Петро в такі миті, обіймаючи доньку, гриз себе провиною: чи то не він виховав у ній усе те, через що дитина потім була приречена на муки? Але ж хіба він? Не балакалося в хаті про те, про що не можна, але все розумілося без слів. Наталка була йому рідною. Не лише тому, що росла на його очах, а й через те, що хоч і віддалено, але нагадувала Сабіну. Хіба була світліша і кругліша на личку, а так — мамин погляд, мамин голос, мамина манера.

Коли тамтого разу Наталка приїхала до Петра вже з чоловіком, спочатку навіть скипів: як це? Як це хтось стане межи ним і його рідною людиною? Але далі зм'як: живе, отже. І то добре. Діточки підуть, дай бог, забудеться все зле.

— Може, за тебе хоч слово черкнути? — Петро навіть не підняв очі на брата: знав, що той відповість.

— Тільки спробуй, — процідив крізь зуби.

— У тебе ж сини там. Не кортить? Можу попросити Сабіну, щоби вислала знимку.

На якусь мить Петрові здалося, що в Семенових очах пробігла тінь сумніву. Але вже за хвилю той звично розправив плечі й навис над братом із піднятим угору пальцем:

— Чуєш, ти, письменнику. Дякуй, що тобі писати ніхто не боронить. А про моє, — показав пальцями замкнутий рот, — ні чирик.

Семенові плечі заступили світло, що ввірвалося в хату через відчинені двері. Петро здригнувся від звуку, з яким той їх захряснув. Мимоволі потер долонею шию: згадалося, як в одну з перших ночей у спецпоселенні Семен кинувся його душити. Тоді вперше довелося вдарити брата. Тільки власна кров його спам'ятала. По тому випадку Семен дуже заслаб. Це якраз збіглося в часі з переведенням обох в інше спецпоселення, аж за дві тисячі кілометрів, у гірничо-промисловий «Єнісейбуд», — там якраз збирали дужих чоловіків для

роботи в шахтах. Власне, брали лише Петра, але правдами-неправдами він домовився, що не може лишати слабого брата. Спецпоселенців часто кидали з місця на місце, аби не встигали обжитися, завести городину, скомпануватися з іншими.

Уже на новому місці завезли Семена до якоїсь бабки з місцевих — випоювала його, відмолювала. Вернувся від неї живим, але іншим. Правда, з того часу про сім'ю, що лишилася в Гусятині, заїкатися заборонив, а на всі питання Сабіни наказував Петрові писати, що нічого про брата не знає.

Хтозна, чи встигли двері зійтися з одвірками, як з того боку на них налягли знову.

— Пишеш? — До кімнати зайшла висока й худа, хоча тут, у спецпоселенні, всі були худі, жінка.

Петро знав, що це питання відповіді не потребує. Повільно склав папірець і взявся ховати чорнило до шафи.

— Через твою писанину брата щоразу на докладі дьоргають, — говорила, однією рукою притримуючи широко балію з випраними лахами, які належало розвішати біля грубки, щоб висохли. Дарма що неділя: тут, у Сибіру, празникували рідко.

Лариса. Довготелеса, вища на пів голови за Семена, нова його жінка. Петро раз у раз міряв її поглядом і не міг зрозуміти, чому брат із нею зійшовся. Ні краплі ж не схожа на його повновиду сміхотунку Стюпу.

Лариса приїхала у спецпоселення як юна дружина «неблагонадьожного» чоловіка. Той не пережив табори, а молода дівчина швидко пристосувалася до нових умов — казали, «здружилася» з комендантами селища, тож і поселили її потім в окрему хату. Мала Лариса одну вагому перевагу — була бездітною, тому і проблем із нею в коханців виникало менше. Семен теж спочатку заходив до неї задля розваги, а недавно от зійшлися, навіть господарку завели — клаптик городу. Лариса знала, що в Семена вдома жінка й діти, але, схоже, особливо тим не переймалася: тут, посеред снігів, було інше життя.

— Кажуть: маєш тобі десятихатника¹ — на інших пантрує, а брат під носом дивний, може, що і замишляє, — чеканила слова Лариса, навіть не дивлячись на Петра.

— Нічого я не замишляю. — Встав, поволі розминаючи ноги, бо ж робота на шахті «їла» суглоби й легені найперше.

— То й не поводься ніби дурачок. Думає щось собі. Пише. Бабу собі знайди, як усі. Набридло мені твої штани прати.

Петро кинув оком на свої хлібні картки, що лежали на столі, — більшість пайки віддавав братові і його новій жінці, бо ж прихистили. Живе тут, коло них, ніби квартирант. Хто б знав, яка осоружна йому та темна хата і як хочеться додому! Але не можна: таким, як він, навіть якщо і знімуть режим спецпоселення, не дозволяють ні оселятися у великих містах, ні повертатися туди, де жили раніше. А поїхати десь на шахти Донбасу — то ще треба мати гроші. Не ліпше там, ніж тут, — однаково далеко від рідних. А відділитися від брата на спецпоселенні нема як — хіба просити комендатуру про окрему хату, яких тепер багато пустує, але просити Петро не звик.

З чоловіками тут було непросто: основний контингент спецпоселенців — старі, жінки й діти засуджених, а часом і розстріляних «контриків». Мало хто з них дочекався повернення годинника. Навіть ті, в кого завершувався термін заслання, не завжди кудись їхали: не мали здоров'я і грошей. Лишалися в снігах, найнявшись на роботу.

— Не хочу я баби, — зітхнув.

Лариса заглянула в грубку, де ледве-ледве палахкотів вогник, і вилаялася:

— Хоч би тріску підкинув, раз тут сидиш. Але чи то тобі в голові? Ось, — вкряяла йому вузьку байдину хліба, — виміняла на вугілля, що ти приніс із шахти. Тільки хліб — більше не дали.

Петро не подав знаки, що бачив, як вона ховала ще й добру грудку сиру: хай буде голий хліб, багато хто тут і того не мав. Дістав із кишені чисту хустинку, поклав байдину на неї і обережно загорнув. Якби Лариса спитала, куди це він хліб виносить із хати, не змовчав би, бо яке її діло? Але жінка не спитала. Тут ніхто не мав сили на довгу сварку, ще й при неділі, коли можна було хоч щось зробити вдома, бо в інші дні працювати доводилося з ранку до смерканку, навіть таким «підмазаним», як Лариса.

Відразу за порогом обличчя обпікав мороз. Петро занурив шию глибше у блаженку, перелицьовану з військової шинель, яку вдалося купити в місцевих. З одягом у спецпоселенні було сутужно: те, що

люди привезли із собою в кінці сорокових, коли головно завезли в забуте світом село Красноярського краю родини колишніх УПівців, уже не те що зносилося — розсипалося й забулося, хоча люди латали те старе ганчір'я з року в рік: купити щось нове було неможливо. Не тільки тому, що не було грошей. Ринків чи магазинів, як на «вільній землі», тут просто не існувало, а відійти далі ніж на 3 кілометри від спецпоселення не дозволялося. Ото і стали місцеві селяни тими зв'язковими, що поєднували спецконтингент із живим світом.

Можна було попросити рідних вислати щось із одягу, але Петро не просив. Йому й так не було на що скаржитися: Семен десь дістав їм обом по парі шкіряних чобіт — не валянки, але справжня розкіш у цих холодних краях.

У селищі звідусіль чувся стукіт робочого інструменту: в єдиний вихідний день чоловіки, перепросивши в Бога за гріх, бралися майструвати щось для дому, а жінки сідали шити-вишивати, бо іншого часу на те не мали.

Петро Луцик ішов вузькими вуличками в село. Ноги самі несли його добре знайомою стежкою, хоч як стримував себе. Ось крайній ряд хат, а там далі — колишні бараки, у яких так і лишилися жити кілька сімей депортованих литовців, а за ними — село. Чимось схоже на Гусятин, де народився, але й водночас зовсім інше. У хаті, що цікавила Петра, ледве світилося. Здалеку навіть неможливо було зрозуміти, вогник то чи відблиск місяця, — таким слабким було світло. Петро підійшов ближче: є. Тихо наблизився до шибки й увіп'явся очима в те, що бачив: статна молодиця низько схилилася над шматком тканини, схоже, вибираючи старі нитки, щоб на щось перешити. Вогник у каганці ледве тремтів від її подиху, а Петрові здавалося, що він чує його в себе над вухом.

— Ти чого прийшов? — Різкий хлопчачий голос примусив здригнутися.

— Я? — Петрові щоки спаленіли — байдуже, що був уже далеко не юним, почувався в ту мить як хлопчисько. — Ішов повз. У село треба було.

Малий шибеник років одинадцяти недовіжливо примружився:

— Щось часто ти, дядьку, ходиш повз.

— А сам? — Петро опанував себе й напустив суворого вигляду на обличчя. — Сам чого поза хатою тиняєшся? — кивнув на недопалок

папіроси, мабуть, зробленої із сухого листя, бо де б малому взяти тютюну?

Хлопець зім'яв недопалок і кинув позад себе:

— Давай, дядьку, так: ти не кажеш Анні, що я кури́в, а я не кажу, що ти нам стіни кафтаном обтираєш.

— Домовилися, — простягнув йому руку Петро. — Стій! — спинив малого, коли той уже рвонув тікати. — На, — дістав із кишені шматок хліба, загорнутого в хустинку, — сам з'їж чи з мамою поділися.

Зеньо. Петро знав, як малого звати. Не раз бачив його неподалік спецпоселення: дітей із села вабили люди, яких ще донедавна називали бандитами. То вже потім місцеві з ними здружилися, і виявилось, що самі вони здебільшого з депортованих тридцять років тому різних народностей.

Одна лише Анна, названа мама Зеня, приїхала сюди добровільно і вже навіть тим відрізнялася від решти тутешніх.

Коли сорока на хвості принесла, що в село з власної волі приїхала жінка, на неї вервечками ходили дивитися люди. Бо де ж то бачено, щоб самій себе заслати? А згодом її історію знали вже всі. Чоловік Анни був зовсім молодим, коли його заслали в табори. Юна Анна ж, тоді ще майже дитина, казали, зібрала речі, щось там спродала й поїхала в сніги, поближче до коханого. А що більшість звільнених із того табору, де він був, відправляли в це селище — то сюди й пристала. Зеньо їй був нерідний: мама його два роки тому вмерла, а дитина лишилася, жила по людях. Анна, що поселилася квартиранткою в хаті старої жінки, котра вмерла того ж року, взяла хлопця до себе. Коменданти селища їй навіть їжу для дитини потай передавали — так не хотіли бабратися з паперами й передавати малого в притулок. А згодом усі наче й забули, що дитина їй не рідна.

Анна шила одяг. Не так за гроші, як за їжу. Тому люди бачили її зазвичай нахиленою над каганцем. І хоч усі казали їй, що табори вже практично порожні, більшість в'язнів на спецпоселеннях чи на волі, вона чекала свого чоловіка якось аж надміру ревно, не підпускаючи до себе залицяльників. Мала в собі якусь таку силу, що навіть коменданти її поважали і глянути хтиво в її бік не наважувалися. Хоча чутки ходили різні. Нібито люди бачили, як новенький офіцер Шульгін привозить їй харчі та гроші. Але вголос про це не балакали. Мовчали і про те, що місцеві бігають до Анни по добру кизилу наливку:

пиятика у спецпоселенні суворо каралася, та й була поширена більше серед комендатури й «емведешників».

Петро не став чекати, поки малий віддасть Анні хліб. Так собі подарунок, але тут, у снігах, будь-яка їжа — то добре. Надто коли дитина вдома. Віднедавна тутешнім дітям з тринадцяти років перестали давати хлібні картки — якби Зеньо був із спецпоселення, то і йому скоро вже довелось б працювати, а так навіть до школи може ходити чи у ФЗУ вступити, як трохи підросте. Вільна дитина — то не «спецконтингент».

Петро не зразу зрозумів, що відбувається, — почув, ніби собача десь скавулить недалеко. Виглянув з-за хати, а там гурт хлопчаків повалив Зеня на землю й лупить ногами. А той мовчить, не плаче, на поміч не кличе, тільки похлипує.

Петро двома кроками опинився поруч, узяв за барки одного, другого, третього — упізнав школоту зі спецпоселення:

— Бандитами ростете? Троє на одного? — загородив Зеня собою.

— Ми, дядя, бандитами родилися, — реготнув котрийсь. — Більшого, чем зона, не бачили.

Хлопці нехотя розійшлися, пригрозивши своїй жертві кулаком.

— За що вони тебе? — Петро взявся помагати малому заціпатися й обтріпуватися від снігу.

— Ясно за що, бо я вільний, — нахмурився.

— Хіба ти винен?

Той стиснув і без того тонкі губи:

— Ви, дядьку, краще йдіть, бо наступного разу вони мене й за вас битимуть.

Петро відступив. Десь біля серця залоскотало: а він і не бачив, коли його діти такими-от пущівірінками з кимось задиралися. А може, й не задиралися, може, його хлопці сумирні... Хто його знає... Літа минули...

— О, Луцик, — перестрів його служивий із комендатури, такий собі товарищ Щербаков. — Ти-то мені і нужен.

Петро скривився: нічого доброго початок розмови не обіцяв.

— Ну, ось я, раз нужен. — Дивився кудись поза невисокого, круглого, ніби хтось притиснув його важкою долонею і трохи розплюснув, чоловіка.

— В прежніє времена, Луцик, я тебе за такой тон в карцер би закрил, радуйся, што государство дало вам свободу.

— Таку вже й свободу, — скривився той і роззирнувся навколо. Навіть ліси, що піднімалися стінами навколо поселення, врізали простір. Відійти далеко від села — зась, поїхати кудись — тільки зі згоди спецкомендатури. Отака вона — свобода по-совецьки.

— Єщю одно слово — і не поспотрю, што брат твой у нас на харошем щету, прідумаю, как тебе наказать.

Петро розумів, що у служивого є до нього якесь діло і той змушений терпіти його гострий язик, але навіть і в того терпець міг увірватися. Найменше Луцик-старший хотів завдати прикрощів братові, у якого й без того третім зайвим був у хаті.

— То що за діло? — запхав руки в кишені і стиснув у кулаки — хтозна, чого від Щербакова чекати.

— Говорят, ти у нас пісатель.

Луцик пирснув сміхом:

— З мене пісатель як з миші кінь. Дурне вам кажуть.

— Ти, Луцик, не борзей, — ураз посерйознішав Щербаков, імені якого, здається, у спецпоселенні ніхто не знав, а як і знали, то давно забули за отим вічним «товарищ». — Ми всьо про всех знаєм. І про то, што ти пішеш тайком, тоже.

Холодна цівка поту потекла Петрові між лопатки. Оніміння якусь мить не давало сказати й слова. Хто бачив? Хто доніс? Що за це може бути?

— Та я так, — зібрався на силі й мовив, — балуюся, про любов, квіточки-травичку.

— О чьом ти, Луцик, пішеш, ми єщю вияснім, но ето щас не імеєт значенія. Важен сам факт.

— Ну? — Терпець Петрові вривався.

— Значіт, так. Єсть возможность помочь Родіне і іскупіть свої грехі.

— Та я начебто в таборах їх спокутував, — криво посміхнувся. — Відбув від дзвінка й до дзвінка.

— Брось йорнічать, — цідив уже крізь зуби Щербаков. Зі всього було видно, що терпіти таку розмову йому важко, але треба. Від того Петрові стало ще цікавіше — що ж служивий від нього хоче? — Нада, штоби ти запісался в літературний кружок.

У Луцика аж брови сіпнулися:

— Я? У гурток? Думаєте, мені за роботою є коли тим бавитися?

— С работой ми решим. Перетасуєм смени, будеш реже заступать, появiтсья время. Главное — кружок.

— Просто ходити на гурток? — примружив очі з недовірою.

— Ага, щас. Вот так просто. Кружок етот ненадъожный. Моя би воля — я би запрети́л всяко́е тако́е, так как ве́дьот оно к свободомислю, а здесь ето ні к чему. Но нада держать ухо востро. В кружке мне нужен свой человек, который будет держать меня в курсе, што там проiсходит, какiе разговоры ве́дутся.

— Стукачем мене вербуєте? — не йняв віри власним вухам Петро. — Не смiшiть.

Щербаков перем'явся з ноги на ногу й різким рухом, так що Петро навіть думав, що той його вдарить, дістав із рукава шинелі папірець. Петро не відразу впізнав свій лист до Сабіни, а як упізнав — у роті погiркло. Знав, що всі листи читають, але думки про те, як розгортає його писання котрийсь із «конторних», від себе гнав. А тут ось він, тримає своїми товстими короткими пальцями його почуття. Гидота.

— Жена у тебя красивая? — помітив його сум'яття Щербаков і вхопився за ту ниточку.

— Так точно.

— Домой, наверное, хочеш. Кагда возвращатся думаеш?

— Так ви ж, товарищ, знаете, що мені не можна. На спецпоселенні я. Справу мою як пів року тому взяли, так ще й не переглянули.

Щербаков задоволено почухав листом щоку, і Петро аж сіпнувся від огиди.

— Так вот, Луцик, еслі харошую службу мне сослужиш, то спецкомендатура отпустіт тебя домой. Снімем ограніченія. Подумай дня два, только с решением не тяні, думаеш, мало желающих на твоё место?

Помічник коменданта пішов, а Петро не міг рушити з місця: ноги ніби примерзли до землі. Повернутися додому, до Сабіни, до хлопців... Хіба можна мріяти про таке? Щербаков, звісно, може й обманути, але що, коли каже правду? Хіба не доходили до них чутки про те, як полегшується життя тих, хто «зсучився»² й погодився допомагати владі? Петра геть не цікавили ні додаткова пайка, ні звільнення від роботи, а от думка про можливість повернутися додому важкою свинцевою кулею засіла десь біля сонячного сплетіння.

— Або заходь, або йди геть, — почув за спиною голос і стрепенувся.

Анна ніби взялася нізвідки, бо ж хіба він не почув би її кроків на снігу? Горнулася у велику, мало не до самої землі, хустку — і де тільки таку дістала? — і дивилася просто Петрові в очі. Той опам'ятався і вмить відвів погляд:

— Та я того, — знизав плечима, — повз ішов, — ледве перебирав язиком від хвилювання.

Анна примружилася і зміряла його поглядом.

— Зайди, — повела головою в бік хати, і Петро мовчки пішов за нею. — В залізі розумієшся?

— В залізі? — розгубився, як підліток.

Жінка махнула рукою в куток кімнати:

— Мені тут машинку трофейну привезли. Але вона не робоча. Кажуть, ти на шахті механізми ремонтуєш, може, глянь?

Петрові ніби хто медом по душі мазнув: знає про нього, питала в когось, виходить. Відразу ж відігнав від себе ті думки — уже й роки, а дурне на умі. Та й Сабіну свою він любить, а Анна — то так, хіба помріяти.

У хаті пахло не хлібом чи чимось іншим їстівним, як мало б пахнути при неділі в добрій господині, хай і на Сибіру, а мастилом, старими лахами та гасом: Анна часто палила «керосінку». Поміж того важкого запаху пробивалося солодке — Петро здогадався, що то пахла настоянка на кизилі, якою Анна торгувала таємно, щоб прогодуватися.

— Гляну, — прикипів поглядом до машинки. На боковині було написано «Singer». — Хороша штука?

— А я хіба знаю, — знизала плечима. — Привезли, кажуть: май собі, якщо хтось полагодить.

— І хто ж то таке добро по нашому краю світу розвозить? — хмикнув.

Анна накинула на швейну машинку квітчасту плахту, що колись, здається, була спідницею, але тканина так струхла, що крізь неї виднілися навіть дрібні літери на боковині техніки.

— Тобі до того що? — вколола його поглядом. — Полагодиш — то хай, а ні — знайду когось іншого, — стиснула губи.

Петро рвучко підхопив машинку на одну руку і притулив до грудей:

— Давай, — махнув вільною рукою, — гляну, що там і як. Не думаю, що там уже аж так складно.

Жінка навіть очима не всміхнулася, ніби знала, що так і буде:

— Якщо полагодиш, я тобі заплачу. — Підгорнула край шматини, у яку загорнула машинку, щоб той не теліпався.

— Треба мені ті гроші, — скривився. — Тут, у спецпоселенні, багато не накупишся.

— А я попрошу, щоб тебе в селище відпустили. Комендатура дозволить. Мене послухають.

— Я тобі за так зроблю, — уперше за весь час підняв на неї очі, — не треба мені нічийх подачок.

Так і стояли одне навпроти одного, і швейна машинка між ними. Петро розумів, що треба йти, а ноги не слухалися. Отой простий рух, який давався йому легко ще від півторарічного віку, цього разу був каторжно складним. Здається, що тут такого — відірвав ногу, переставив подалі, за нею — другу й пішов геть, пішов, пішов. А ноги ніби прибили цвяхами до порепаної підлоги.

— Іди, — спокійно скомандувала Анна. І Петро пішов.

Аж надворі, коли вдихнув на повні груди морозного повітря, його відпустило те тягуче відчуття присутності цієї жінки поруч. Чи було таке із Сабіною? Мабуть, таки було, але хіба через роки вже згадаєш?

— Сивина в бороду — біс у ребро, — обсмикнув сам себе і притиснув швейну машинку до грудей сильніше.

У Семеновій хаті вирішив техніку нікому не показувати: доведеться пояснювати, що то і звідки, — Лариса з нього живого не злізе. Сховав машинку під купою одягу — гляне до неї, як буде час.

Перехопив поглядом своє відображення у склі, провів рукою по коротко підстриженій бороді: «Але ж ти ще й не дід старий, Петре», — сказав сам до себе. Дарма що кращі роки забрали табори. Якраз той час, коли діти вирости, до хати все надбав і міг би тішитися жінкою в розквіті літ і якими-не-якими маєтками. А що бачив натомість? Табірні нари, злодійські закони, «волю», на якій треба було брати дозвіл коменданта, щоб поїхати в селище по нову білизну? Та й ту білизну, погану, грубу, треба було ще за щось купити. А платили «спецпоселенцям» головно продкартками. Часом навіть, як у когось закінчувався термін поселення і його поновлювали у правах, людина так і лишалася тут, бо не мала грошей, щоб поїхати деінде. Ото так і живе.

Мацнув по м'язах тут і там — робота в шахті тримала тіло в силі, здається, він тепер був навіть дужчий, ніж замолоду. Хлопці, з якими разом гарував на шахті, жартували, що Петро мав добру породу, бо навіть табірне життя не надто підкосило його здоров'я. Сам же Луцик знав: порода тут ні до чого. Він не ламався, бо мав ціль — вернутися додому, до Сабіни, до дітей. Йому не можна було хворіти. А як є куди рухатися, то і сам шлях здається легшим.

Чого ж то його тепер так тягнуло до цієї Анни? Може, правду каже Семен і мучить його нерозтрачена до жіноцтва ласка?

У спецпоселенні, де мешкало багато самотніх жінок із дітьми, було кому приголубити навіть за нехитру поміч по господарству. Але хіба зміг би він отак, як звір, без любові, не заради продовження роду? Насісти, покрити жінку, лишити в ній своє сім'я — частинку себе — і піти геть, їсти, пити, робити щось буденне?

— То, певне, поробила щось тобі твоя Сабіна, — заходився сміхом Семен після чарки оковитої, якою часом потай запивав вечерю, «щоб добре спати і про вільне життя не снити», — поробила, аби тобі іншої баби не хтілося.

Петро знав, що не поробила. І Анна була тому доказом.

¹ Спецпоселення були розбиті на дільниці, до кожної з яких входило по 10 хат. З-поміж мешканців призначався старший (відповідальний) — десятихатник, який кожні 10 днів повинен був звітувати перед комендантом. (Тут і далі прим. автора.)

² Зсучитися — піти на співпрацю з міліцією, керівництвом табору, комендатурою (табірний жаргон).

2. Сабіна Луцичка і її борг

Поперек стиснуло так, ніби хтось охопив металевим кільцем і затискав його сильніше й сильніше. Сабіна обережно розігнула спину. Повільно, щоб не заболіло сильніше. Вода з ганчірки капала на підлогу, затікала в старе розношене взуття. В очах ніби хто зірками сипнув. Зловилася рукою за побішню ліжка, щоби втримати рівновагу. І не стара ж іще, криво усміхнулася сама до себе, — але хіба при такому житті здоров'я збережеш?

Згадала, як малою винянькували її мама з татом. Єдина донька лікаря Яна Зарицького, люблена, пещена, спрагла до книжок. Мама сама шила їй хитромудрі сукенки, а тато, коли повертався ввечері додому зі шпиталю, любив, як вона крутилася посеред кімнати в обновці, як лялька. Коли пішла в учительську гімназію, дівчата навіть недолюбливали її за ті сукенки: кожній хотілося мати таку саму. Сабіна до одягу була байдужа. Єдине, що примушувало тремтіти її душу, — книжка. Дивилася круглими очима на вчителів гімназії й дивувалася, звідки вони стільки знають. Не вірила, що й сама колись такою стане. Читала, всотувала, їла ті знання й не могла наїстися, щоб потім передавати своїм учням.

А тепер що? Тре підлогу денно і нічно — і в пологовому, куди Степанія влаштувала її «по благу», і в хаті, де живе. Бачили б її мама з татом — свою випещену донечку — у цих розтоптаних черевиках на босу ногу...

При згадці про батьків біля серця запекло — де вони вмерли? Як скінчилося їхнє життя? Відколи забрали їх, поляків за походженням, совіти з дому, так і не мала жодної вісточки. Петро казав: берегли її, не хотіли наражати на небезпеку, а серце нило від самоти. Особливо коли забрали Петра й Наталочку.

Під вікнами загуділо авто. Сабіна зиркнула на звук і побачила, як із розчинених дверцят «бобіка» ногою в шкіряному черевіку вперед вилізає Степанія. Жінка хихикнула до когось, хто сидів позаду водія, перекинула через плече сумочку, підняла полу пальта, щоб не замастити сільською грязюкою, і силою зачинила дверцята.

Ходили чутки, що Степанія водиться з кимось із партійного начальства, та й на таких машинах прості люди не їздили, але Сабіні

до того було байдуже. Їй навіть було шкода Стьопа: вже давно та не мала про чоловіка жодної звісточки. Петро теж не писав про брата нічого, хоч як і випитувала чоловіка в листах — може, там, у Сибіру, йому було б легше щось дізнатися. А так — ні похоронки, ні надії, що живий. Мусила Стьопа сама синів піднімати. Уже кілька років, як працювала акушером-гінекологом у лікарні у «великому» Гусятині — щодня туди-назад ходила на роботу через міст, у Тернопільську область. Власне, не дуже й ходила — більше її підвозили, бо добра «жіночка» дохторка була корисною всім. Стьопа знайшла в лікарні роботу й Сабіні. Правда, звичайною санітаркою, але хоч так. Бо ж учителювати жінці ніхто не дозволяв: у сім'ї аж двоє ворогів народу, таким до дітей зась.

— Накапало, — тицьнула пальцем з порогу Стьопа під ноги Сабіні. — Спиш чи що?

— Та в голові закрутилося, — зітхнула.

— Витри, — нахилилася розціпати чоботи, й Сабіна прикипіла поглядом до п'яток талого снігу, що розповзалися з-під них. — Мені теж у голові крутиться: мала важкі пологи, ще й жінка нашого головного на огляд прийшла — треба було біля неї пританцювувати, бо хтозна, чи не компромат збирає.

— Ти, Стьопо, у всіх людях ворогів бачиш, — взялася витирати талу воду під її ногами Сабіна. — По-жіночому всім часом до лікаря треба.

— Життя таке, — запхала ноги у плетені з грубої нитки домашні «чуні». — Треба дивитися навколо пильно. Навіть стіни мають вуха. — Встала й похитнулася.

Легкий запах солодкого алкоголю видав причину її невпевненої ходи: Стьопа «під шафе».

— Просила ж, витри, — закотила очі перед калюжею, що накапала із Сабіної ганчірки, — а ти мені під ноги лізеш.

Сабіна знала, що в такі хвилини краще мовчати. Та й хіба їй важко? Нахилилася, попри біль у попереку, витерла воду чистим боком ганчірки. Аби без сварок.

— Я вдома! — почула за спиною дзвінкий бас Матвія, молодшого сина Стьопа й Семена.

— Тихо! — приклала палець до губ і багатозначно зиркнула на двері Стьопиної кімнати.

— Без настрою? — моргнув.

— Угу. На роботі втомилася. Сідай за стіл, — підхопила мокру ганчірку в руку, — я зараз тебе погодую.

Матвій розсівся на стільці й зайняв чи не половину тісної кухоньки — потягнувся й закривав руки за голову:

— Тьоть Сабін, як думаєте, мені женитися вже можна? — Усміхався, аж ямки на його щоках здавалися чорними.

Сабіна застигла з мискою й ложкою в руках: хіба про таке не маму питають?

— А що, є на кому? — спитала стримано.

— Ну, припустімо. Хіба мало кандидаток? Я от думаю, воно, може, було б непогано — приходити додому не до мами й тітки, а до жінки. Щоб вона годила, усміхалася, тулилася, — видивлявся щось у стелі.

— Тільки де та хата, — хмикнула. — Куди приведеш?

— У сільраді землю попрошу.

— Ага, розміряться. Так і дадуть.

— Ну, може, і дадуть, — сів рівно, — я чув, що молодим спеціалістам дають, фабричним.

Матвій працював на фабриці господарських товарів у «тернопільському», себто західному, Гусятині, що вже рік як мав статус селища міського типу. Фабрика шила здебільшого дитячі іграшки, але навантаження на працівників були там зовсім не дитячі. Молодий хлопець нерідко після робочого дня не мав сили навіть на розмову. Сабіна шкодувала його, хоч і був їй нерідний. Здавалося, він нароблявся з усіх їхніх зі Стьопою хлопців найбільше. Старший Стюпин Дозик працював зоотехніком у колгоспі імені Леніна, щоранку одягав білу сорочку й випрасувані на кант штани; хоч і повертався із запахом ферми, але наступного дня мав знову вийти в чистому. Сабініні ж хлопці вчилися. Не будь-де, а в самому Києві. Не хотіла їх відпускати так далеко, але з клеймом синів ворога народу в місцеві виші їм було зась. Хтось підказав, що у великому місті в партійців нема часу розбиратися з кожним абітурієнтом і там можна «проскочити» на навчання. Так і сталося.

— Слухайте, тьоть Сабін, — раптом округлив очі Матвій, — а у вас же хата на тому боці Збруча є!

— Яка там хата, — скривилася. — Самий фундамент.

Згадала: після того як вивезли Петра в заслання, а їх з дітьми вигнали, совіти, а з ними і місцеві пристосуванці, розтягли хату мало

не по цеглині, лишивши тільки те, що не можна було забрати.

Досі ніхто достеменно не знає, чому так сталося. Кажуть, комусь із високих чинів сподобався різьблений сволок, що тримав стелю. Його ще Петрів тато замовляв у когось із майстрів, як ставив хату. Взялися зривати сволок — і хата трісла, мало не вбила робітників. Так і вийшло, що не дісталася вона нікому з родини Луциків. А згодом виявилося, що за паперами її не конфіскували — Сабіна мала право на ту хату так само, як і раніше. Щоправда, самої хати вже не було, хіба адреса лишилася. На ту адресу Петро, щоб не компрометувати Степанії та її дітей, і писав Сабіні листи.

— До речі, про хату, — несміливо зиркнула на Матвія. — Давно там був? Листа нема?

— У-у, — похитав головою той, наминаючи за обидві щоки, — часу не мав.

Оскільки Матвій часто повертався із західного Гусятина пішки, то він і приносив Сабіні листи, які поштарка лишала між дошками дивом уцілілої стайні.

Жінка зітхнула: хоч Петро писав часто, але чекання нового листа щоразу вимучувало. А ще ноги підкошувалися від страху, що одного разу ці листи перестануть приходити і її чоловік зникне, як пропав десь Стьопин Семен.

— То я щодо хати. — Матвій дожував і запив компотом їжу. — Вам вона однаково не потрібна, а хлопці ваші в столиці й осядуть — згадаєте моє слово, бо де їм тут бути правниками, на яких учаться? — розсміявся. — А я би міг на тому обійсті свою хату поставити, — закотив мрійливо очі.

— Свою хату? — Сабіна завмерла. — А де стрийові³ Петру дітися, коли він повернеться?

— Та не повернеться він, хіба не ясно, — випалив хлопець і змовк, пошкодувавши про сказане. — Ну, сюди не повернеться. Не можна таким, як він.

— Яким таким? — скривилася, ніби кожне слово їй боліло.

— Таким. Політичним, — відмахнувся.

Сабіна добре знала про заборону «мінусникам» вертатися додому, але надія на скасування цього обмеження тримала її на світі. Своє теперішнє життя сприймала як тимчасове: ось повернеться Петро —

і все зміниться. Так було легше. Шістнадцятий рік чекала, справно писала листи, терпіла, мовчала, аби лиш дожити до його повернення.

— І чого, спитати б, було їм з батьком у ту політику лізти? — розійшовся Матвій. — Усі тепер через них страждають.

— Хіба годиться так про рідного батька? — перебила його на півслові.

— А що, я неправду кажу? Зле живемо при радянській владі? Їсти є що, робота є. Не бідуємо.

Жінка набрала повітря в груди, щоб розказати хлопцеві, що оті подачки — то не добро, не благо, що вона ще пам'ятає, коли все було своє — що заробив, те й маєш. Хочеш — сам їси, хочеш — продаєш. Воля. А тепер, щоб курку продати, треба дозвіл брати в сільраді! Потому як забрали Петра й Семена, совіти ввели продовольчі картки. Їсти не було що, хліба не вистачало. Зиму 1946—1947 років ледве пережили. Добре, що й тоді діти родилися, то й Стьопу кликали, а платили жменюю круп — і то потайки. Коли вже Стьопу покликали працювати в пологовий, який відкрився в Гусятині, за Збручем, стало легше. Але то лиш їм, бо, наближена до номенклатури, вона могла дістати ті товари, які звичайним робітникам лише снилися. Потім продовольчі картки скасували, але продукти виявилися такими дорогими, що це мало що дало.

Але враз жінка передумала щось доводити Матвієві: хіба поясниш те, про що йому так швидко вдалося забути?

— То що, віддасте своє старе обійстя? — повернувся до головного Матвій.

— Ні, — відрубала і взялася ретельно натирати ганчіркою посуд. — Не я тої хати господиня, не мені її комуś віддавати.

— Пф-ф-ф! Не таке велике добро, могла б і віддати. — У дверях дальньої кімнати з'явилася Стьопа. Яскрава помада на її губах розлізлася, уста втратили контур, малиновий фарбник розповзся дрібними зморшками, підкреслюючи недоцільність такого «бойового фарбування».

Хтозна-чому Сабіна так удивлялася в ті губи, що останнім часом усе частіше кривилися й ніби й не належали сміхотунці Стьопі, якою жінку тут знали за молодості.

Степанія, притримуючись за стіну, важко сунула в кімнату. Було видно, що рухи давалися їй непросто. Запустила пальці у волосся

синові, але той, відчувши від неї душок перегару, гидливо викрутився й пірнув у невеличку кімнатку, яку ділив із братом.

— Вип'єш? — Стьопа дістала з мисника, який тепер називала сервантом, пляшку із задертою з одного боку етикеткою.

— «Крепкое белое», — прочитала Сабіна на пляшці. — Я до такого не звикла, — захитала головою.

Стьопа посміхнулася кутиком губ і сховала пляшку туди, звідки дістала:

— Ясно, що не звикла. Знаєш, хто мені це вино презентував? Не знаєш, — хмикнула.

Ніби хотіла ще щось розказати, але махнула рукою — чи то передумала, чи забула.

— Шкода, що не хочеш випити, ти ж мені як сестра, — сперлася обома руками на стіл і нахилилася так, що її обличчя опинилося просто перед Сабініним. У затуманеному погляді читалося блаженство. Схоже, настрої у жінки покращав.

— Слухай, Стьопо. — Сабіна обережно почала розмову, яку планувала давно. — Може, мені роботу пошукати?

Та звела брови до купи, аж між ними утворилася глибока зморшка:

— Яку таку роботу? Ти ж працюєш у нас у роддомі.

— Санітаркою, — промовила глухо.

— А ти ким хотіла? — майже впала на дерев'яний стілець і відкинулася назад. — У совєцькому союзі всяка праця почесна, — підняла палець угору. — Дякуй, що на таку роботу тебе взяли. За моєї протекції, до речі.

— Але я вчилася.

— Ага, думаєш, тебе хтось пустить учителювати? Сама знаєш: наші чоловіки добре нам біографії поплямували, — скривилася.

Як починалася така мова, Сабіна зазвичай виходила у свою кімнату. Стьопа несправедливо сердилася на Семена. Може, так їй легше було переживати його зникнення — у чужу душу не заглянеш. Але найгірше те, що після такої мови Сабіна й сама починала замислюватися, як воно було б, якби Петра не арештували. Чи лишили б їм землю й хату, чи могла б вона вчителювати. Гнала від себе ті думки. Почувалася зрадницею. Тому й не любила таких розмов.

Але зараз їй не на руку було йти геть.

— Може, не вчителювати, — глянула в нікуди. — І, може, не тут, не в Гусятині — одному або другому.

— А де? — округлила очі Стьопа.

— Наприклад, у якомусь великому місті. Там, де мене не знають.

Стьопа мовчала. А тоді взялася діставати шпильки із заколеного догори волосся й переплітати його знову. То був поганий знак. Дратувалася.

— То, виходить, тобі в мене погано? — проштрикнула поглядом Сабіну, аж тій повітря забракло.

— Не погано, але ж не завжди мені лікарняний кахель мити й пеленки обпуджені за немовлятами підбирати.

— А ти знаєш, що я за тебе слово давала? — Стьопа вдивлялася у своячку пильно, ніби вперше бачила. — Просила, зв'язки свої піднімала, щоб тебе в лікарню влаштувати. Занесла кому треба і що треба, просила, як за рідну. А ти тепер так?

— Хіба ж я не відплатила? — Сабіна відступила на крок і обвела кімнату руками. — Готувала тобі весь цей час, хату в чистоті тримала, дітей твоїх доглядала, як рідних.

— Не так і важко було глядіти ту господарку на всьому готовому, — закотила очі. — Я гарую, щоб вам був хліб і до хліба.

— Хіба то моя вина, що так сталося?

— Що так сталося — вина не твоя, але все, що у нас є, — Стьопа зірвалася на ноги, ледь не втративши рівноваги, — все, що нам лишилося, — обвела руками навколо себе, — це моя заслуга! Думаєш, як так вийшло, що в нас не забрали хату? Що нас не виселили в Сибір слідом за чоловіками? — зловила Сабіну за плечі і взялася її трясти. Говорила швидко — куди й поділося недавнє сп'яніння. — Я! Я! Я все влаштувала! Хочеш знати як?

Сабіна видерлася з її рук:

— Не хочу! — мотнула головою і, захопивши пальто, перешите з купленої в когось із фронтовиків шинелі, вискочила надвір.

Хіба вона сама жодного разу не думала, як так вийшло, що їм зробили поблажку й не примусили виселитися слідом за чоловіками, як то робили із сім'ями інших «ворогів народу»? Хіба це її не хвилювало? Не мучило? Хіба мало вона чула пліток серед сусідів? Чула й боялася, що котрась із тих пліток могла виявитися правдою. Була в тому всьому велика несправедливість: Стьопа, чоловік якої

засуджений за тією ж статтею, що і його брат, дохторувала, зналася з високими чинами, а їй, Сабіні, шлях до улюбленої справи був закритий.

Уже надворі жінка пірнула руками у тверду, наче дерев'яну, шинель і заціпнула її на всі ґудзики.

«І хто тебе за язика тягнув?» — картала сама себе, що обрала невдалий час для розмови. Сказано ж — що у тверезого на умі, те у п'яного на язиці. От і поговорили. Тепер точно без сварки поїхати не вдасться.

Думка про те, що їй варто спробувати шукати роботу, зародилася від туги за синами. Поки хлопці ще були поруч — усе терпіла, аби лиш їм було добре. А як поїхали вчитися — засумувала. Навіть потай від Стьопи ходила в райвідділ освіти проситися взяти її хоч нянечкою в яслі.

— Сама знаєш, що не положено, — хитав головою голова райвідділу, що випадково опинився перед дверима свого кабінету, якраз коли прийшла Сабіна, і мусив її прийняти. — Я б, може, очі й заплющив, — перейшов на шепіт. — Батько твій колись мого батька врятував, той його й досі згадує. Але ж селище маленьке, усі один одного знають. Хтось донесе. Ні мене не пошкодують, ні тебе. Іди додому, — говорив уже голосно, наче їх хтось слухав, — і дякуй владі, що хоч якусь роботу маєш — усе ж із голоду не вмираєш.

«Усі один одного знають», — відлунювало в Сабініній голові. Отже, треба їхати кудись, де її не впізнає ніхто. Може, навіть до Києва. Усе ж поближче до власних дітей, якщо до чужих не допускають.

Легкий морозець пощипував обличчя. Жінка втягнула свіже повітря на повні груди й заплющила очі: ось вона — її річка, її Збруч, що так довго був кордоном, а тепер лишився хіба нагадуванням про минуле. А на тому березі — її дім. Точніше, те, що від нього залишилося. Але все ж її. Та розвалена хата і її адреса — чи не єдине, що лишилося в Сабіні від життя з Петром. Хіба що його листи ще — невидима нитка між невідомим і таємничим Сибіром і щедрим на хліб Надзбруччям.

Щоб Петро писав листи на свою стару адресу, Сабіну попросив Дозик, старший Стьопин син. Мовляв, спілкування з каторжанами викликає підозру, зайву увагу від теперішньої влади.

— Але хіба хтось не знає, що я чоловіка з таборів чекаю? — блукала очима поміж Стьопою та її хлопцями.

— Одне діло — що знають, а інше — коли будуть бачити, що він вам пише. І пише часто, — наполягав Дозик. — Самі знаєте, що мені, аби вступити до інституту, довелося офіційно від батька відмовитися.

Сабіна мовчки кивнула. Те рішення чоловікових племінників довго пекло їй під грудьми, аж поки слід Семена простиг. Тоді-то й замислилася, чи так уже зле діти зробили. Їм-то ще жити. Жити не абиде, а в цій дивній, ніби звідусюд несправжній країні з надуманими планами з урожаїв і нафантазованими заслугами, з «патріотами», котрі ще вчора ходили дурниками в брудних штанях і грали на свищиках, у країні, де інакودумство карається жорстоко. Навіть назва її була якась несправжня — есесесер. У цій несправжній країні і жити треба було не насправжки.

Домовилися, що Матвій, молодший Стьопин син, раз по раз навідуватиметься на старе обійстя Луциків дорогою з фабрики і приносить стрийні листи. Може, тому Сабіна і прив'язалася до меншого хлопця сильніше, ніж до його брата, з котрим, крім як про надой та м'ясозаготівлю, ні про що в хаті й не балакалося.

Ноги самі несли Сабіну до своєї колишньої хати. Перейшла міст через Збруч, озирнулася. На березі, де тулився до дороги Гусятин східний — село, у якому жила тепер, — височіла колонада на п'ять масивних бетонних стовпів. Колись вона символізувала початок «країни рад», тепер же була для Сабіни холодними і грубими воротами в її нове життя.

Навколо хати, де колись жили з Петром, дітьми і старими Луциками, огорожі не було: розтягнули. Тільки ворота лишилися, як на сміх. Та й чи надовго? Покладе хтось на них око — і гай зашумить за тими ворітьми. Не дуже любила вдивлятись у колись знайомі місця: і досі кожен куточок тут болів спогадами. Без господарів усе ніби змаліло. Навіть поле навколо, хоч і щороку оброблялося місцевим колгоспом, не здавалося таким безкраїм, як за старого Луцика. Хіба зараз, під снігом, нагадувало те, колишнє. І від шанців на городі, в яких колись бавилися спочатку Петро й Семен, а потім уже і їхні діти — Іванко і Степанко, — лишилося хіба кілька ямок, на яких, ніби на сміх, не хотіло рости збіжжя, а від весни до осені зеленіла трава — яскрава, як сміливі хлопчачі мрії.

Місце, де поштарка лишала їй листи, Сабіна знала добре: не раз, коли від Петра довго не було вісточки, сама ходила сюди, вимацувала, вишукувала, винюхувала, чи не пахне чорнилом, чи нема знаку, що лист десь заповпав глибше і його Матвій просто не знайшов. Так і цього разу: запустила пальці у сховок глибоко, скільки могла. Пучкою вкололася до чогось гострого. Папір! Серце закалатало. Лист заліз глибоко між дошками, видобути його виявилось не так і легко. А надто коли й без того знерухомлені морозом пальці тремтять від хвилювання.

Сяк-так підважила папір за кінчик, смикнула до себе й дістала.

То був не такий лист, як зазвичай. Папір біліший, букви друковані, купа печаток. Під грудьми похололо, ноги зробилися важкими, як колоди. Аж коли побачила штамп інституту, в якому вчилися її сини, в голові розвиднілося: не найстрашніше. Не те, про що подумалося.

Бігала рядками по листу й не могла второпати, про що йдеться. Наче й не Сабіна-вчителька, колись найкраща в гімназії, а повний неук. Байдуже, що лист був російською: вона-то читала кількома мовами.

«Ваш сын, Луцик Иван, был замечен в кругах молодежи, что высказывает антисоветскую позицию, получил последнее предупреждение, за которым последует исключение из ВУЗа».

Сабіні стало зле. Невже все так страшно? Іван пішов слідами батька? Хіба то не він так хотів учитися, мати освіту, вибитися в люди? І тепер одним махом усе втратити?

Ні, вона не дозволить. Не дасть, щоб її діти втратили свій шанс на хорошу роботу так, як в одномить його втратила вона. Досить того, що її Наталочка, старша донька, мучиться тепер у спецпоселенні, хоч і вийшла там заміж. Але хіба то життя? Хіба думала вона, що її діти будуть важко гарувати за копійки, коли їх народжувала? Мріялося ж, що Наталка, як і вона, вчителюватиме, приведе доброго чоловіка, Петро з батьком відділять їм трохи землі. Іван зі Степаном як схочуть, то коло землі ходитимуть, а ні — теж поїдуть на науку (гроші на те відкладалися, як хлопці ще були малими). Арешт Петра все перекреслив.

Лист у руці пік шкіру, але Сабіна не наважувалася його сховати. Думка, яка майнула в ту мить у голові, здавалася божевільною, але враз розтеклася приємним теплом від маківки до кінчиків пальців: треба їхати в Київ. Бути біля своїх синів, не дати їм наробити помилок,

врятувати, витягнути, вберегти. А зараз спробувати зробити те, про що давно мріється, — знайти собі якусь роботу.

Думка про це і лякала, і додавала надії водночас.

До Стьопиної хати повернулася вже інша Сабіна — рішуча, жінка, що несла в собі власну таємницю. Так мало тепер у неї було свого, що тією таємницею тішилася, як дитина.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ